e-makâlât Mezhep Araştırmaları, VI/2 (Güz 2013), ss. 87-114.
ISSN 1309-5803 | www.emakalat.com

YEMEN'DE ZEYDİ-SÜNNİ İLİŞKİLERİNİN TARİHİ ARKA PLANI

Yrd. Doç. Dr. Yusuf GÖKALP•

Özet

Bu makalenin amacı; İslam tarihi boyunca, Yemen'de faaliyet gösteren Zeydiyye ile Sünni olarak bilinen mezhepler arasındaki ilişkinin tarihi boyutunu analiz etmektir. Yemen, İslam tarihinin ilk dönemlerinden itibaren Zeydiyye ve İsmailiyye gibi Şii gelenekte yer alan mezhepler ile Hanbeli, Şafii ve Eşariyye gibi Sünni gelenekte yer alan mezheplere ev sahipliği yapmıştır. Zeydiyye mezhebi Sa'da şehri merkezli Kuzey Yemen'de Sünni gelenekte yer alan mezhepler ise daha ziyade Güney Yemen'de varlığını sürdürmektedir. Zeydiyye ile Ehl-i Sünnet arasında siyasi ve itikadi alanda süren bir mücadele söz konusudur. Bu iki mezhep arasındaki ilişki, geçmişten günümüze devam eden, bir iktidar mücadelesi olarak da tanımlanabilir. Ancak diğer Şii gruplara nispetle Zeydi-Sünni ilişkileri daha ılımlı ve uzlaşmacı bir görüntü arz etmektedir. Zeydiyye mezhebinin imamet ve sahabe hakkındaki görüşlerinin Zeydiyye ile Ehl-i Sünnet arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Yemen, Zeydiyye, Zeydi, Ehl-i Sünnet, Sünni.

Abstract

Historical Backround of Zaydiyya-Ahl al-Sunna Relationships in Yaman

The study aims to explore the relationships between two of the first known sects: Zaydiyye and Ahl al-Sunna, which were active in Yaman throughout Islam history. From the beginning of the Islamic history, Yaman region has hosted both Zaydiyya and Isma'ili groups, which are connected to Shi'i tradition, and Hanbali, Shafi'i and Ashariyya groups, which are connected to Sunni tradition. Zaydiyya sect made its presence near relatively more centralized Northern Yaman whereas Sunni sects were mostly populated in Southern Yaman. It is well documented that there have been political and theoretical conflicts between Zaydiyya and Ahl al-Sunna. In fact, the relationship between these two sects can be defined as an ongoing power struggle that still exists today. However, when compared to other Shi'i groups, the relationships between Zaydi and Sunni groups can be characterized as being milder and more reconciliatory. It is suggested that Zaydiyya's approach to Imams and companions impacted the formation of Zaydiyya and Ahl al-Sunna relationships.

Key Words: Yaman, Zaydiyye, Zaydi, Ahl al-Sunna, Sunni

• Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Öğretim Üyesi.

Giriş

İslam tarihi boyunca Şii-Sünni ilişkilerinin genel olarak çatışmacı bir görünüm sergilediği söylenebilir. Başta imamet meselesi olmak üzere siyasi-itikadi ve fıkhi konulardaki temel yaklaşım farklılıkları[1] bu çatışmacı ortama zemin oluşturmuş ve oluşturmaya da devam etmektedir. Ancak gerek geçmişte gerekse günümüzde Şii-Sünni ilişkilerini doğru analiz edebilmek için öncelikle Şiilik ve Sünniliği kendi içerisinde ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Bütün yönleriyle mensuplarının üzerinde hemfikir oldukları tek bir Şiilikten bahsedemeyeceğimiz gibi tek bir Sünniliğin varlığından da söz edemeyiz. Birer düşünce ekolü olarak kabul edilen her iki yaklaşım, kendi içerisinde siyasi ve itikadi anlamda farklılık arz eden birtakım mezhepleri bünyesinde barındırmaktadır. Hz. Muhammed'in vefatından sonra Ali b. Ebi Talib'in imameti ve Ehl-i Beyt'in ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğu gibi bazı hususlarda Şii dünyanın ortak kanaat sahibi olduğu bilinmektedir.[2] Ancak Şiiler kendi içerisinde başta imamın tayini ve kimlerin imam olacağı konusu olmak üzere imamların sayısı, vasiyet, beda, ricat ve takiyye gibi birçok konuda ayrılarak farklı mezhepler adı altında varlıklarını sürdürmektedirler.[3] Özellikle imamet konusundaki tutumlarından dolayı Zeydilik[4] İmamiyye ve İsmailiyye başta olmak üzere diğer Şii fırkalardan ayrılmaktadır.[5]

---

[1] Es-Seyyid Abdurresul el-Musevi, *eş-Şia fi't-Tarih*, Kahire 2002, s. 47-50.

[2] Hasan Onat, "Şii İmamet Nazariyesi; Kuleyni, Kummi ve Tusi'nin Görüşleri Çerçevesinde", *AÜİFD.*, c. XXXII (1992), ss. 89-110, 91.

[3] Hasan Onat, "Şiiliği Doğuşu, İlk Şii Fikirler ve İlk Şii Hareketler", *İslam Mezhepleri Tarihi*, ed. Hasan Onat-Sönmez Kutlu, Ankara 2012, 157 vd.

[4] Zeydiyye'nin doğuşu, teşekkül süreci ve görüşleri hakkında bkz. Yusuf Gökalp, *Zeydilik ve Yemen'de Yayılışı*, Basılmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara 2006.

[5] İmamın belirlenmesinde nass ve tayin söz konusu mudur, imam ismen mi belirlenmiştir yoksa vasıflarıyla mı belirlenmiştir, imamların sayısı, vasıfları ve bilgi kaynakları gibi konular Şii fırkalar arasında farklılaşmaya yol açmıştır. İmamiyye'ye göre vehbi bir bilgiye sahip ve masum olan imamlar nass ve tayinle belirlenmiştir. Bkz. Kuleyni, Ebu Cafer Muhammed b. Yakub, *el-Usul mine'l-Kafi*, Tahran 1388, 1/199; Eşârî, Ebû Hasan Ali b. İsmail, (324/936), *Makâlâtu'l-İslamiyyin ve İhtilafu'l-Musallin*, thk. Helmutt Ritter, Wiesbaden

→

Şii gelenek içerisinde vuku bulan ayrışmaya benzer bir durum Ehl-i Sünnet için de geçerlidir. Başlangıçta Rey ve Hadis taraftarları olarak ayrışan Sünniler, ilerleyen yüzyıllarda Maturidiler, Selefiler ve Eşariler olmak üzere farklı isimler altında ve farklı mezhepler olarak ortaya çıkmışlardır.[6] Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat şemsiye kavramı altında bir arada zikredilseler de bu gün dahi Sünniler arasındaki itikadi ve fıkhi farklılıklar devam etmektedir. Dolayısıyla Sünni-Şii ilişkilerinin genel bir değerlendirme altında ele alınmasının yerine mezhep bazında değerlendirilmelerin yapılması daha sağlıklı olacaktır. Ayrıca Şiilikten bahsedilirken daha ziyade İmamiyye Şiası üzerinde durulmaktadır. Şüphesiz İmamiyye mezhebinin bu gün itibariyle İran gibi bölgedeki nüfuzu hayli güçlü olan bir devletin resmi mezhebi olması ve İran'ın Şii dünyanın hamisi gibi davranıyor gözükmesi bu duruma sebep olmaktadır. Ancak İmamiyye mezhebinin yanı sıra Zeydiyye ve İsmailiyye mezhepleri ile Şii gelenek içerisinde yer alan birtakım dini oluşumlar İslam dünyasının farklı ülkelerinde söz sahibi olmaya devam etmektedirler.[7]

İslam dünyasının çeşitli bölgelerinde son yıllarda cereyan eden hadiseleri dikkate aldığımızda, sanırım güncel konular daha fazla ilgi çekecektir. Dolayısıyla tarih boyunca Şii-Sünni ilişkileri konusunun tarihi boyutuyla ilgili başlıklar biraz sıkıcı gelebilir. Ancak "Yemen'de Zeydi-Sünni ilişkilerinin tarihi arka planı" hakkında önemli bazı hususların açıklığa kavuşturulması Şii-Sünni ilişkilerinin hem tarihi hem de güncel boyutunu analiz etmek açısından faydalı olacaktır. Tarihi arka planı görmeden bu günü anlayamayız. Esasen tıkanan ilişkilerin önünün açılması noktasında Şii ve Sünni

---

1980, s. 16; Metin Bozan, *İmamiyye'nin İmamet Nazariyesinin Teşekkül Süreci*, İstanbul 2009. İsmaililer de Cafer Sadık'ın 148/765 yılındaki ölümünden sonra imametin nass ve tayinle Cafer'in en büyük oğlu İsmail ve soyundan gelenlerin hakkı olduğunu iddia etmektedirler. Bkz. Muzaffer Tan, "İsmaililik", *İslam Mezhepleri Tarihi*, ed. Hasan Onat-Sönmez Kutlu, Ankara 2012, s. 243.

[6] W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. E. Ruhi Fığlalı, Ankara 1981, s. 349-397.

[7] Bkz. Mehmet Ali Büyükkara, "İslam Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları", (Yayınlanmamış Tebliğ Metni), *Ortadoğu'nun Geleceği Açısından Şii-Sünni İlişkileri Sempozyumu*, Çorum 2013.

gelenekte birbirine alternatif çok sayıda görüş yer almaktadır.[8] Gerginlikleri tırmandıran siyasi tartışmaların uzağında bilimsel zeminde yürütülecek çalışmalar, söz konusu alternatif yaklaşımları anlaşılır ve uygulanabilir hale getirecektir.[9] Bu arada İslam tarihinde mezhep çatışmalarının aslında bir din çatışması olmadığını, çatışmaların büyük oranda dinin insafsızca kullanılmasından, mezheplerin dinle özdeşleştirilmesinden veya mezheplerin kutsallaştırılmasından kaynaklandığını belirtmekte fayda bulunmaktadır.[10]

Genel olarak Arap yarımadasının güney batı kısmından ibaret olan geniş bir bölgeyi kapsayacak şekilde tanımlanan Yemen'in, bu günkü siyasi sınırları dışında, erken dönemdeki coğrafi sınırlarını ve İslam dünyası içerisindeki sosyo-politik konumunu tespit edebilmek oldukça zordur.[11] Güneyden Aden körfezi ve batıdan Kızıl

---

[8] Yakın dönemlerde Ehl-i Sünnet ile Şia arasındaki ihtilafları azaltmaya yönelik bazı ferdi faaliyetlerin yanı sıra, kurumlar bazında da çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Mezhepler arasındaki ihtilafları ortadan kaldırıp mezhepleri birbirine yakınlaştırmayı amaçlayan bu çalışmalara örneklerden birisi de Mısır'da kurulan Darü't-Takrib kurumudur. Benzer çalışmaların İran'da da yürütüldüğü bilinmektedir. Darü't-Takrib Kurumu hakkında geniş bir değerlendirme için bkz. İlyas Üzüm, "Sünni-Şii Yakınlaşması: Darü't-Takrib Tecrübesi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, sayı 2 (1988) ss. 171-185.

[9] Hüseyin Atay'ın, Zeydiyye'nin imamet anlayışını değerlendirirken Zeyd'in imamet konusundaki yaklaşımının İslam'ın gerçek ve realist bir yorumu olduğunu vurgulaması ve Ehl-i Sünnet ile diğer Şii fırkalara nazaran Zeydi imamet anlayışının ümmetin maslahatı ve işlerinin aksamaması açısından daha makul bir yaklaşım olduğunu vurgulaması dikkat çekmektedir. Bkz. *Ehl-i-Sünnet ve Şia*, Ankara 1983, s. 88.

[10] Hasan Onat, "Mezheplerin Stratejik Boyutu ve Mezhep Çatışması", http://www.hasanonat.net/index.php?option=com_content&view=article&id=177:mezheplerin-stratejik-boyutu-ve-mezhep-catmas&catid=36:makale&Itemid=54. 05.10.2013.

[11] İlk dönem kaynaklara göre coğrafi sınırlarını tespit edebilmek zor gibi gözükse de Yemen'den kastedilen bölgenin Arap Yarımadası'nın güneybatı kısmından ibaret geniş bir alan olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Güneyden Aden körfezi, batıdan Kızıldeniz ile çevrili ve içerde Dehna çölüne kadar uzanan bölgenin doğudan ve kuzeyden nereye kadar ulaştığını söylemek zor gözükmektedir. Doğuda Hadramevt'i kuzeyde Asir'i Yemen'e dâhil edenler olduğu gibi buraları ayrı bölgeler olarak sayanlar da bulunmaktadır. Bkz. Yakut el-Hamevi, *Mu'cemu'l-Buldan*, thk. Ferid Abdulaziz el-Cündi, Beyrut 1990, 2/160; Yakub el-Hemedani, *Sıfatu Cezireti'l-Arab*, thk. Muhammed b. Ali el-Ekva, Riyad 1974, s. 49-50; Ebu İshak İbrahim b. Muhammed el-Istahri, *el-*

→

Deniz ile çevrili kuzeyde Hicaz doğuda ise Hadramevt'a kadar uzanan geniş bir coğrafyanın Yemen olarak kabul edildiğini söyleyebiliriz. Nüfusunun neredeyse tamamını Arapların oluşturduğu bir ülke[12] olan Yemen konumu itibariyle oldukça stratejik bir bölgede yer almasının yanında, Umman ve Suudi Arabistan'la sınırı olan aynı zamanda Kızıl Deniz ile Hint Okyanusu'nu birbirine bağlayan stratejik konumdaki Aden Boğazı'na da hâkim durumdadır.

Yeryüzünde denizler üzerinde seyreden ticari malların büyük bir kısmının Süveyş Kanalı, Kızıl Deniz ve Aden Körfezi'nden geçtiği düşünülürse, Aden Körfezi ve bölgenin istikrarının ne kadar önemli olduğu tahmin edilebilir. Geçmişten günümüze gerek dağlık coğrafyası gerekse toplumsal yapı nedeniyle Yemen, idare altına alınması en zor coğrafyalardan biri olmuştur. Ayrıca toplumsal yapı incelendiğinde ise geleneksel olarak aşiretlerin Yemen sosyal ve siyasi hayatını derinden etkilediği de görülmektedir.[13] Yemen'de siyasi iktidarlar, tarih boyunca aşiretlerle mezhepler arasında bölünmüştür.[14] Toplumun karakteristik özelliği, bir ulus olmaktan ziyade akrabalık ilişkilerine dayalı kabile tipi bir örgütlenmeye sahip olmasıdır. Birçok eski gelenek ve göreneğin günümüze kadar taşındığı bir ülke olan Yemen'de yöneticiler geçmişte kabilelerin uzlaşması sonucu seçilmekteydi. Dolayısıyla seçilen kişinin gücü ve otoritesi, toplumda etkin olan kabile liderlerine dayandığından sınırlı olmakla bera-

---

Mesalik ve'l-Memalik, thk. Cabir Abdulalm, Kahire 1961, s. 21; Mustafa Fayda, *İslamiyet'in Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara 1982, s. 7-9; Gökalp, *Zeydilik ve Yemen'de Yayılışı*, s. 11-13.

[12] Yemen'in nüfusu hakkında bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Yemen; http://www.islamulkeleri.com/ulkeler/yemen/default.asp?id=9. 03.10.2013; http://www.arapulkeleri.com/2011/03/yemen-sii-nufusu-yemende-ne-kadar-sii.html. 03.10.2013;

[13] Hulusi Yavuz, *Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti*, İstanbul 1984, s. 21-22.

[14] Mustafa Aydıntepe-İzzettin Artokça, "Yemen", http://www.tasam.org/Files/PDF/yemenrapor.pdf, Stratejik Rapor No: 55, s. 3; Ayrıca Yemen'de hâkimiyet kuran mezhepler hakkında geniş bilgi için bkz. Eymen Fuad Seyyid, *Tarihu Mezahibi'd-Diniyye fi Biladi'l-Yemen*, Kahire 1988.

ber atanmış değil seçilmiş olduğundan tabana yayılıyordu.[15] Bu nedenledir ki, İslam dünyasında tarih boyunca iktidarı ele geçiren merkezi güçler bu bölgede tam bir hâkimiyet sağlayamamışlardır.

Merkezi bir idarenin bulunmadığı ve kabile sisteminin hakim olduğu[16] Yemen'in İslamlaşma süreci Hz. Peygamber döneminde başlamış ve kısa süre içerisinde de bölgenin tamamı İslam'ı kabul etmiştir.[17] İslam tarihinin ilk dönemlerinden itibaren bölge, merkezden gönderilen valiler tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Ali b. Ebi Talib, Ebu Abdurrahman Muaz b. Cebel, Ebu Musa el-Eşari, Celil b. Abdullah el-Beceli, Halid b. Velid, Ziyad b. Ebihi ve Halid b. Said b. el-As kadı, muallim veya vali olarak gönderilen isimler arasında yer almaktadır.[18] Ancak 41/661 yılından itibaren Emeviler adına görev yapan valiler Yemen'de beklenen istikrarı bir türlü sağlayamamışlardır. Çok sayıda valinin görev yaptığı Emeviler döneminde[19] istikrarı tehdit eden en etkili gruplardan birinin Hariciler/İbadiler olduğu görülmektedir.[20] 132/749 yılından itibaren bölgenin

---

[15] Yemen bölgesinin siyasi, toplumsal ve ekonomik yapısı hakkında bkz. Fayda, *İslamiyet'in Güney Arabistan'da Yayılışı*, s. 7-22; Yavuz, *Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti*, 18-27; Gökalp, *Zeydilik ve Yemen'de Yayılışı*, s. 10-17; Ahmet Yaman, "Yemen İç Savaşı; İktidar Mücadelesi, Bölgesel Etkinlikler ve Türkiye ile İlişkiler", http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2011126_orsamreportt_10_treng.pdf 02.10.2013.

[16] David Thomas Gochenour, *The Penetration Of Zaydi Islam Into Early Medieval Yemen*, Cambridge /Massachusetts 1984, s. 35-36.

[17] Yemen'in İslamlaşma süreci hakkında bkz. Mustafa Fayda, *İslamiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara 1982, s. 66-119.

[18] Ömer b. Ali b. Semure el-Ca'di, *Tabakatu Fukahai'l-Yemen*, thk. Fuad Seyyid, Kahire 1957, s. 15-24; Ahmed b. Abdillah b. Muhammed er-Razi, *Tarihu Medineti's-Sana*, Beyrut 1989, s. 249-263.

[19] Emeviler döneminde Yemen'de görev yapan valiler için bkz. Ez-Zebidi, *Gurretu'l-Uyun*, s. 71-87; el-Yemeni, *el-Muktetaf*, s. 358.

[20] Yemen'de Harici/İbadi faaliyetler Ebu Hamza Muhtar b. Avf'ın 128/745 yılında Mekke'de Mervan b. Muhammed aleyhinde propaganda yaparken Hadramevt'ten gelen ve onun sözlerinden etkilenen Abdullah b. Yahya el-Kindi'nin bölgeye dönerek faaliyete geçmesiyle başlamıştır. Kendilerine yapılan davet üzerine Ebu Hamza ve birlikte hareket ettiği Belc b. Ukbe el-Ezdi el-Harici, Basra'da bulunan Ebu Ubeyde'nin gönderdiği bir grup İbadi ile birlikte Hadramevt'e giderek Abdullah b. Yahya'ya biat ederler. Sana'yı ele geçi-

→

kontrolünü ele alan Abbasiler döneminde ise sırasıyla Hanbelî, Şafii ve Eşari anlayışı benimseyen Sünnilerin egemenliği başlamıştır.[21]

Abbasilerin, yerel hanedanlıkların nüfuzunu kırmak için bu tarihten itibaren sık sık Yemen'e müdahalede bulunduğu görülmektedir.[22] 201/816 yılında Abbasiler adına bölgenin idaresini eline alan vali İsa b. Mahan'ın kalıcı bir istikrar sağlayamaması üzerine halife Me'mun, sırasıyla İsa b. Yezid el-Celedi et-Temimi ve İbrahim b. eş-Şeybani'yi Yemen valiliğine atamıştır. Söz konusu valilerin duruma müdahale edememesi neticesinde Ali oğullarından Abdurrahman b. Ahmed b. Abdillah 207/822 yılında isyan etmiş ancak isyan bastırılmıştır. 209/825 yılında atanan vali İshak b. Abbas b. Muhammed döneminde de bölgedeki karışıklıklar son bulmamıştır.[23]

Me'mun döneminin ardından Mu'tasım, Vasık ve Mütevekkil dönemlerinde de Abbasi valilerinin yerel kabilelerle mücadeleleri devam etmiştir. Bu dönemlerde yerel unsurlardan Ya'furilerin Ya'fur

---

ren Abdullah b. Yahya kısa sürede Yemen'de etkili olmaya başlar. Ancak Halife Mervan bu faaliyetlere son vermek için Muhammed b. Atıyye es-Sa'di komutasında bir ordu gönderir. Emevi ordusunun Yemen'e ulaşmasının ardından Abdullah b. Hamza ve taraftarlarının çoğu öldürülür. Sana ve civarında yaşayan İbadilerden kurtulabilenler ise Hadramevt ve Uman'a kaçmışlardır. Bkz. Taberi, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Müluk*, Beyrut 1989, ss. 6/17-18, 57-62; Halife b. Hayyat, *Tarihu Halife b. Hayyat*, çev. Abdulhalık Bakır, Ankara 2001, 461; Ethem Ruhi Fığlalı, *İbadiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, s. 91-95; Adnan Demircan, *Haricilerin Siyasi Faaliyetleri*, İstanbul 1996, s. 222-231.

[21] Yahya b. Hüseyin b. el-Kasım b. Muhammed b. Ali, *Gayetü'l-Emani fi Ahbari'l-Katri'l-Yemani*, thk. Said Abdulfettah Aşur, Kahire 1968, s. 144.

[22] Bunlardan birisi de, İbn Tabataba olarak bilinen Muhammed b. İbrahim'in 199/815 yılında Abbasilere karşı giriştiği isyanda, onun yanında yer alan Ebu's-Seraye'nin propaganda amacıyla İbrahim b. Musa'yı Yemen'e göndermesi üzerine gerçekleşmiştir. Yemen'e varan İbrahim b. Musa kabileler arasındaki çekişmelerden de faydalanarak Beni Futeyma, Beni Şihab ve Beni Sa'd'ın desteğini alarak bölgeyi ele geçirmiştir. Abbasi valisi İshak b. Musa'yı bölgeden çıkarmıştır. Bunun üzerine Abbasi halifesi, Muhammed b. Ali b. İsa b. Mahan komutasında bir ordu göndermiş ve İbrahim bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Bkz. Halife b. Hayyat, *Tarih*, 560; Yakubi, *Tarih*, 2/401-403; Taberi, *Tarih*, 7/138-139.

[23] Ez-Zebidi, Ebu'z-Ziya Abdurrahman b. Ali ed-Debi, *Kitabu Gurretu'l-Uyun bi Ahbari'l-Yemeni'l-Meymun*, thk. Muhammed b. Ali el-Ekva, San'a 1976, s. 110-111; Yahya b. Hüseyin, *Gayetü'l-Emani*, s. 152.

b. Abdirrahman liderliğinde Abbasilere karşı çok ciddi direnişi söz konusudur. Ancak, önce 225/840 yılına kadar valilik yapan Abdurrahman b. Cafer b. Süleyman ve ardından da Mütevekkil zamanına kadar Cafer b. Dinar ve daha sonra da Mütevekkil ölünceye kadar Cafer'in oğlu vali Muhammed b. Cafer Abbasiler adına Yemen'i idare etmiş ve Ya'furilerin direnişine son vermişlerdir.[24] Böylece bölgede Sünni bir yönetim ortaya çıkmıştır. Mütevekkil'in döneminden sonra Abbasilerin Yemen'deki hâkimiyetleri zayıflamaya başlamıştır. 247/861 yılında Muntasır'ın halife olmasının ardından Ya'furiler yeniden güçlenmeye başlamış ve Abbasi idaresi de Yafurileri bölgenin idarecileri olarak tanımak durumunda kalmıştır. Bu tarihten itibaren Ya'furiler Abbasilere bağlı olarak Yemen'de yönetimi ellerinde tutmuşlardır[25]. Abbasi halifelerinin adının sadece hutbelerde okutulduğu bu dönemde Zeydiler, İsmaililer ve Hariciler gibi farklı mezhep mensupları iktidar arayışına girmiştir.

Osmanlı'dan önce Şii kabilelerle ihtilaf halinde bulunan ve Şii imamların dini otoritesini tanımayan Sünniler, Osmanlının bölgeye gelmesi ile Osmanlı hükümdarlarına tabi olmuşlardır. Nitekim Osmanlı Paşası Sinan Paşa, 1540'lardan sonra başlayan isyan hareketlerine katılmadıkları için ve sadakatlerinden dolayı onlara sancak vermiştir.[26] Günümüzde Kuzey ve Güney Yemen'in birleşmesinden sonra Sünniler Yemen'deki en büyük dini topluluğu olmuştur. Günümüzde Yemen devlet ve askeri bürokrasisinde Sünnilerin etkin oldukları ileri sürülmektedir.[27]

---

[24] Ez-Zebidi, *Gurretu'l-Uyun*, s. 111-113; Yahya b. Hüseyin, *Gayetü'l-Emani*, s. 154-155; Ayrıca geniş bir değerlendirme için bkz. Gökalp, *Zeydilik ve Yemen'de Yayılışı*, s. 15-16; Hasan Hudayri Ahmed, *Kıyamu'd-Devle Zeydiyye fi'l-Yemen*, Kahire 1996, s. 32-34.

[25] Yahya b. Hüseyin, *Gayetü'l-Emani*, s. 160.

[26] Sinan Paşa'nın Yemen'deki faaliyetleri hakkında bkz. Yavuz, *Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti*, s. 91-97.

[27] Veysel Ayhan, "Yemen'deki İktidar Mücadelesi, Bölgesel Etkileri ve Türkiye İle İlişkiler", http://www.impr.org.tr/wp-content/uploads/2012/07/Yemen-Raporu-no_1.pdf.

Zeydilerin yanı sıra Sünnilerin de Yemen tarihinde önemli bir yer tuttukları görülmektedir.[28] Sünniler tarih boyunca özellikle Güney Yemen'de hâkim kültür olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Burada kısaca bir mezhep olarak Sünniliğin Yemen'de yayılışı ve zihniyet yapısı üzerinde biraz durmak gerekmektedir. Yemen'deki mezheplerin tarihi ile ilgili değerli çalışmasında Eymen Fuad Seyyid'in de belirttiği gibi Şafilik Yemen'e ulaşıncaya kadar bölge halkı Mekke ve Medine ulemasının görüşlerine tabi olmuşlardır. İlk dönemlerde hadis başta olmak üzere çeşitli İslami konularda aralarında bir ittifak vardı. Emevilerin sonu ve Abbasilerin ilk dönemlerinde özellikle Hicaz bölgesinde hadislerin derlenmesi ve konularına göre tasnifi hususunda ortaya konan çaba içerisinde Yemen ulemasından, Hemmam b. Münebbih'in öğrencisi de olan Ma'mer b. Raşid gibi isimlerin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.[29]

Hicri 2. ve 3. yüzyıllarda sünnet, bidat, hadis vb. kavramların içeriğinin Hadis taraftarlarınca doldurulduğu, bu kavramlara yüklenen anlamlar etrafında selefi bir zihniyetin ortaya çıktığı ve söz konusu zihniyet sahiplerinin kendilerini Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, diğerlerini ise Ehl-i Bidat olarak tasnif ettikleri bilinmektedir.[30] Hadis taraftarlarınca geliştirilen, nakli esas alan, rey ve tevile karşı olan bu zihniyetin Hadis uleması tarafından Yemen'e taşındığı anlaşılmaktadır.[31] İslam tarihinin ilk dönemlerinde Yemen halkının hadis taraftarlığı ekseninde din anlayışının şekillenmesinde öne çıkanlar arasında şu isimler sayılmaktadır: San'a ve Cened'in kadılığını üstlenen ve Amr b. Dinar, Zühri ve oğlu Abdullah b. Tavus'un da

---

[28] Yemen'de Sünni/Şafiilerin faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Eymen Fuad Seyyid, *Tarihu'l-Mezahib*, 57 vd.

[29] Fuad Seyyid, *Tarihu'l-Mezahib*, 44; ayrıca bkz. İbn Semure, *Tabakatu'l-Fukahai'l-Yemen*, 55.

[30] Hadis taraftarlarının teşekkülü ve zihniyet yapıları hakkında bkz. Sönmez Kutlu, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, Ankara 2002, 44-72; Muammer Esen, *Ehl-i Sünnet*, Ankara 2009, 78-85; Mevlüt Özler, *Ehl-i Sünnet Ehl-i Bidat*, Ankara 2010, 31-66.

[31] Fuad Seyyid'in de ifade ettiği gibi Hadis taraftarlarıyla irtibat halinde olan Yemen uleması her aşamada bu Hadis faaliyetlerinin içerisinde olmuştur. Hadis konusunda telif edilen "Sahifetü Hemmam b. Münebbih" gibi en eski hadis metinleri Yemen'den bize ulaşmıştır. Bkz. *Tarihu'l-Mezahib*, 45.

kendisinden ilim öğrendiği Tavus b. Keysan; Aslen Basralı olan, hadis almak için Yemen'e gelen ve burada Hemmam b. Münebbih'le karşılaşarak hem ondan hem de Zühri ve Hişam b. Urve'den hadis alan, *el-Cami* isimli eseriyle Yemen'in ilk musanniflerinden sayılan ve 154/770 yılında ölen Ma'mer b. Raşid el-Ezdi; *el-Cami fi's-Sünen*'in sahibi Musa b. Tarık ez-Zebidi el-Lahci; *Cami* isimli eseri bulunan Süfyan b. Uyeyne; Medine ulemasının görüşleri konusunda ün yapmış Ebi Mus'ab Ahmed b. Ebi Bekr ez-Zühri el-Maliki; Malik, Ebu Hanife, Ma'mer İbn Cureyc ve Süfyaneyn'den ilim öğrenen ve 203/818'de ölen Musa b. Tarık ez-Zebidi; aynı zamanda muhaddis ve müfessir olan Ebu Bekr Abdurrezzak b. Hemmam b. Nafi el-Himyeri es-San'ani, ki çok sayıda hadis âlimi rivayette bulunmak üzere San'a'ya kendisinin yanına gelmiştir; Aden'de kadılık yapan daha sonra Mekke'ye giderek ömrünün kalan kısmını burada tamamlayan Ebu Abdullah Muhammed b. Yahya b. Ebi Ömer el-Adeni ed-Deraverdi. *Müsned* isimli bir eseri olduğu ve Müslim b. Haccac, Ebu İsa et-Tirmizi, İbn Mace ve daha birçok ismin kendisinden hadis aldığı ed-Deraverdi'nin 243/858 yılında öldüğü belirtilmektedir.[32]

Bu isimlere ilaveten Şafi mezhebinin ortaya çıkmasına kadar San'a ehlinden olup kendilerinden hadis ve fıkıh öğrenilen kişiler arasında Muhammed b. Yusuf el-Hazami, Ebu Yakup İshak b. İbrahim ed-Deberi, Ebu Muhammed Ubeyd b. Muhammed b. İbrahim el-Kişveri, Ebu'l-Kasım Cafer b. Muhammed b. el-A'cem, Ebu'l-Kasım Hasan b. Abdu'l-A'la el-Bevsi, Hasan b. Ahmed el-Bevsi, Ebu Müslim İbrahim b. Abdillah el-Kessi, İbrahim b. Muhammed b. İshak b. Berre zikredilmektedir. Kendisi de Şafi mezhebine mensup biri olan İbn Semure'nin ifadesiyle Hicri 3. yüzyıla kadar, yani Karmatilerin ve Zeydilerin fitnesinin öncesine kadar ya Maliki ya da Hanefi olan Yemen halkı, zikredilen bu isimler aracılığıyla sünneti benimsemişlerdir.[33] Fuad Seyyid'e göre de asarın bilinmesi ve der-

---

[32] Söz konusu şahıslar hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Semure, *Tabakatu Fukahai'l-Yemen*, s. 55-74; Fuad Seyyid, *Tarihu'l-Mezahib*, s. 46-50.

[33] İbn Semure, *Tabakatu Fukahai'l-Yemen*, s. 64-65.

lenmesi hususunda da Yemen ulemasının eserleri önemli bir yere sahiptir.[34]

Makdisi, Sana'da Ya'furiler, Tihame'de Tarfoğulları, Sa'da'da Zeydiler, Zebid'de Ziyadiler ve Necahiler gibi muhtelif siyasi güçlerin hâkimiyet mücadelesi verdiği Yemen'in Hicri 3. ve 4. yüzyıllardaki mezhebi durumunu şu şekilde özetlemektedir: Tihame, Sana ve Garh Sünni; Sana civarı, Umman'ın çoğu ve Hicaz'ın geri kalanı Şuratu Galiye; Uman, Hecer ve Sa'da'daki rey ehli Şii; Uman ve Sa'da Şiileri ile Ehli Serevat ve Harameyn sahilleri Mutezilidir. Sana ve Sa'da'da ağırlık Ebu Hanife taraftarlarıdır ve camilerde onların kontrolündedir. Maafir ise İbn Münzir'in mezhebindendir. Necd bölgesinde ise Süfyan es-Sevri'nin görüşleri hâkimdir.[35] Onun bu ifadelerinden 4. yüzyılda Yemen'de Sünni, Şii, Harici ve Mutezili mezhebine mensup insanların muhtelif bölgelerde hâkim unsur olarak varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca Sünnilerin kendi aralarında fıkhi konularda Hanefi ve Maliki olarak ayrıldıklarını, muhtemelen Zeydileri kastettiği Şiilerin ise rey taraftarı ve Mutezili olduğunu vurgulaması dikkat çekmektedir. Makdisi'nin ifadelerinde ayrıca belli bir döneme kadar Hanefiliğin diğer Sünni mezheplere nazaran daha yaygın olduğunun altı çizilmektedir. Burada dikkat çeken hususlardan birisi de söz konusu mezheplerin birbirinden ayrı bölgelerde bulunmasıdır. Kanaatimizce bu durum mezhepler arasındaki ilişkiler açısından önemlidir. Karmatiler ve Zeydiler örneğinde olduğu gibi aynı bölgede faaliyet gösteren mezheplerin birbirlerine karşı daha çatışmacı bir üslup takındıkları görülmektedir.

Eymen Fuad Seyyid'e göre mezhepler arasında orta bir yol takip etmesi ve bu doğrultuda farklı mezheplerin dayandıkları metotları yeniden düzenlemesi nedeniyle üçüncü yüzyıldan sonra Şafi mezhebi Yemen'de Hanefiliğin yerini almış ve günümüze kadar da burada varlığını sürdürmüştür. Yine, İmam Ahmed b. Hanbel'in bizzat kendisinin Yemen'e gitmesine ve hatta Abdurrezzak b. Hemmam'ın

---

[34] Fuad Seyyid, *Tarihu'l-Mezahib*, s. 47.

[35] Şemseddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr eş-Şami el-Makdisi, *Ahsenü't-Tekasim fi Ma'rifeti'l-Ekalim*, Tıpkı Basım, nşr. M.J. De Goeje, Leyden 1906, s. 96.

onunla birlikte hareket etmesine rağmen Yemen'de Şafi mezhebi onun yerini almıştır. Yemen Şafilerinin büyük çoğunluğu fıkıhta Şafi'nin görüşlerini benimserken itikatta Hanbelî olmuşlardır.[36] Şafiliğin bölgede yayılması ise büyük oranda belli şahıslar ve eserleri aracılığı ile gerçekleşmiştir. Ulemadan çok sayıda ismin İmam Şafi'nin görüşlerini benimsediği ve bu görüşleri yayma görevini üstlendiği görülmektedir. Şafi mezhebinin Yemen'de yayılmasını sağlayanların başında, 437/1040 yılında ölen imam Kasım b. Muhammed b. Abdillah el-Cümehi es-Sehefeni gelmektedir. İlk önce Yemen fukahasından Ebi Muhammed Abdullah b. Ali ez-Zurkani'den ders alan, daha sonra Şafi mezhebinin tanındığı Zebid'e ardından da Mekke'ye giderek buradaki Şafi ulema ile görüşen Kasım b. Muhammed b. Abdillah el-Cümehi vasıtasıyla Şafi mezhebi Cened, San'a, Aden bölgelerine yayılmıştır. Kendisinden önce, Zeydi ve İsmaili davetin yoğun olduğu bu dönemde, Şafiliğin ve kitaplarının Sa'da ve San'a başta olmak üzere Yemen'de yeterince meşhur olmadığı vurgulanmaktadır.[37] Aynı dönemde Ebi Ukame oğullarından olan fukaha aracılığıyla Şafi mezhebinin Tihame'de de tanınmaya başlandığı belirtilmektedir. Süleyhiler zamanında fetva ve ders vermek için Cened'e yerleşen ve 460/1067 yılında ölen İmam Cafer b. Abdirrahim el-Mehabi ile 493/1099 ölüm tarihli Abdulmelik b. Muhammed b. Ebi Meysere el-Yafi'de bu tabakadaki önemli isimler olarak kabul edilmektedir.[38] Hicri beşinci yüzyılda Yemen'de okutulan Şafi mezhebine ait kitaplar arasında ise *Sünenü'l-Müzeni*, *Sünenü'r-Reb'i*, kelam konusunda Kadı Müslim b. Ebi Bekr b. Ahmed el-Meragi'nin kitapları, *Muhtasar el-Müzeni* ve onun meşhur şerhi *Şerhu'l-İmam Ebi'l-Futuh Yahya b. İsa b. Mülamis* sayılmaktadır.[39]

---

36 Fuad Seyyid, *Tarihu'l-Mezahib*, s. 59.

37 İbn Semure, *Tabakatu Fukahai'l-Yemen*, s. 87-89; Fuad Seyyid, *Tarihu'l-Mezahib*, s. 59-60.

38 İbn Semure, *Tabakatu Fukahai'l-Yemen*, s. 94, 99; Fuad Seyyid, *Tarihu'l-Mezahib*, s. 61-61.

39 Özellikle Güney Yemen'de hüküm süren Sünni devletlerin sultanlarının çocuklarını Şafi mezhebi üzerine yetiştirme hususunda ısrarcı davrandıkları da belirtilmektedir. Bkz. İbn Semure, *Tabakatu Fukahai'l-Yemen*, s. 240; Fuad Seyyid, *Tarihu'l-Mezahib*, s. 60; bir sonraki tabakaya ait kitaplar ara-

→

6/12. yüzyıl boyunca Yemen'de Şafi mezhebinin önderleri arasında Kadı el-Hüseyin b. Ali et-Taberi, Şeyh Ebu Nasr Muhammed b. Hebbetullah el-Bendenici, Ebu Abdillah Muhammed b. Abdeviyye el-Mihrubani, Zeyd b. Abdillah el-Yafi, ve Şafilerin en önemli eserlerinden kabul edilen *Kitabu'l-Beyan*'ın sahibi İmam Yahya b. Ebi'l-Hayr b. Salim b. Esad b. Abdillah el-İmrani, Ebu Muhammed el-Hasan b. Ebi Bekr b. Ebi İhtiyar eş-Şeybani, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi Bekr b. Himyer b. Tubba' b. Yusuf el-Fadli ve Ebu't-Tayyib Tahir b. Yahya el-İmrani yer almaktadır.[40]

Sünniliği benimseyen Eyyubilerin 569/1173 yılında Yemen'de hâkimiyeti ele geçirmelerinin[41] ardından bir mezhep olarak Eşarilik de Yemen'de yayılmaya başlamıştır. Yemen'de Sünni kesim, Selahaddin Eyyubi'nin fethine kadar fıkıhta Şafii olmasına karşılık itikatta Hanbelidir. Eşariliğin bölgeye girmesinden sonra Şafii ulemanın pek çoğu Eşari mezhebini kabul etmiştir. Eşariliği benimseyen Şafiiler ile Hanbelîliği savunan Şafiler arasında müteşabih ayetlerin tevili gibi konularda ihtilaf baş göstermiştir.[42] Tevil karşıtı olan ve itikatta Hanbelî görüşleri benimseyen Şafilerin, tevile imkân tanıyan ve Eşariliği kabul eden Şafilere karşı tekfire varan suçlamalarda bulundukları belirtilmektedir.[43] Eşariliğin Yemen'e intikali ve o dö-

---

sında ise el-Müzeni'nin *Muhtasar*'ı, Şafi'nin *er-Risale*'si, Kadı Ebu't-Tayyib Tahir b. Osman et-Taberi (450/1058), Ebu Hamid Ahmed el-İsferayini (402/1015), Ebu Ali el-Hasan b. Muhammed b. el-Abbas et-Taberi, Ahmed b. Muhammed el-Gattani et-Taberi (359/929), Ebu'l-Hasan Ahmed b. Muhammed ed-Dabai el-Mehamili (415/1024) gibi isimlerin eserleri sayılmaktadır. Ayrıca 446/1083 yılında ölen imam Ebu ishak İbrahim b. Ali b. Yusuf el-Firuzabadi eş-Şirazi'nin *el-Mühezzeb* isimli eseri Yemen'e ulaşıp kısa süre içerisinde şöhret oluncaya kadar bu kitapların okutulmaya devam ettiği ifade edilmektedir. Bkz. Fuad Seyyid, s. 63-65.

40 Fuad Seyyid, *Tarihu'l-Mezahib*, s. 59-60. Söz konusu isimler hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Semure, *Tabakatu Fukahai'l-Yemen*, 120 vd.

41 Kadı Abdullah b. Abdilkerim el-Curafi el-Yemeni, *el-Muktetaf min Tarihi'l-Yemen*, Beyrut 1987, s. 127-131; Yahya b. Hüseyin, *Gayetü'l-Emani*, 319 vd.

42 İbn Semure, *Tabakatu Fukahai'l-Yemen*, s. 177; Fuad Seyyid, *Tarihu'l-Mezahib*, s. 75.

43 Eyyübilerin iki asırlık iktidarı süresince Eşariliğin Mısır ve havalisindeki hâkimiyeti iyice perçinleşmiş, üstelik bu hâkimiyet Mısır ve çevresiyle sınırlı kalmamıştır. Selahaddin Eyyubi, fethettiği her bölgeye Eşariliği de taşımıştır. Ebu İshak eş-Şirazi, Ebu Bekr el-Bakıllani, İmamu'l-Harameyn el-Cüveyni

→

nemdeki fetva ve münazaraları, Eşari'nin takipçisi olan Ebu İshak eş-Şirazi'nin kitapları ve el-İmrani'nin *el-Beyan* adlı kitabı üzerinden gerçekleşmiştir. Daha sonra bunlara Gazali'nin kitapları da eklenmiştir. Gazali'nin kitapları, yukarıda ifade edilen kitaplardan daha sonra Yemen'e ulaşmış ve onun kitapları Eşari mezhebinin en büyük dayanaklarından birisi olmuştur.[44]

Şafiliğin ortaya çıkışına kadar Mekke ve Medine fakihlerinin yolundan giden ancak Şafi mezhebinin ortaya çıkışıyla birlikte Şafiliğe büyük itibar gösteren Güney Yemen Sünnilerinin artık Eşarilik'te karar kıldığı anlaşılmaktadır. Fuad Seyyid'in belirttiği gibi, amelde Hanefiliği izleyen Kuzey Yemen Zeydilerinin irtibatı daha ziyade Irak ulemasıyla olurken,[45] Güney Yemen Sünnilerinin irtibatı çoğunlukla Hicazlılarla olmuştur. Güney Yemen'de Şafiler usul konusunda Eşariliğe eğilimliyken bir kısmı Hanbelîliği izlemeye devam etmiştir. Fakat Kuzey Yemen'de Mutezile'ye paralel görüşler yayılmış ve Zeydiler arasında kabul görmüştür. Böylece itikatta Mutezili amelde Hanefi Zeydiler haline gelmişlerdir.[46] Bu durum esasında siyasi farklılaşmanın yanı sıra Yemen'de Zeydiler ile Sünniler arasında temelde bir zihniyet farklılaşmasının olduğunu göstermesi açısından da büyük önem arz etmektedir.

---

ve nihayetinde Gazali ile şöhret bulmuş ve geniş kitlelere yayılmış Eşariliğin Yemen'e girişi de bu çerçevede gerçekleşmiştir. Bkz. Mehmet Kalaycı, *Tarihsel Süreçte Eşarilik-Maturidilik İlişkisi*, Ankara 2013, s. 174; Fuad Seyyid, *Tarihu'l-Mezahib*, s. 75-76.

[44] Fuad Seyyid, *Tarihu'l-Mezahib*, s. 76; Burada, Gazali ile aslında Eşariliğin tasavvuf zemininde yeni bir boyut kazandığını ve Eşariliğin geniş kitlelere yayılmasında Gazali'nin büyük etkisi olduğunu hatırlamak gerekmektedir. Konuyla ilgili olarak bkz. Mehmet Kalaycı, *Tarihsel Süreçte Eşarilik-Maturidilik İlişkisi*, s. 230-234.

[45] Mutarrifilerle mücadele konusunda Kadı Ebu Yahya Cafer'in bizzat İmam Mütevekkil Alallah tarafından, Zeyd b. Ali el-Beyhaki, Ebu Haşim el-Cubbai ve Ebu'l-Kasım el-Belhi'nin taraftarlarıyla buluşup onlardan Mutezili görüşleri öğrenmesi ve Mutezili eserleri alıp getirmesi amacıyla Irak'a gönderilmesi önemli bir örnektir. Nitekim Kadı Ebu Yahya Cafer, Irak'ta Zeyd b. Ali el-Beyhaki'den Mutezili usulünü öğrendikten sonra hocasıyla birlikte Mutezili eserleri de alarak Yemen'e dönmüştür. Bkz. Humeyd el-Muhalli, *Hadaiku'l-Verdiyye*, 2/106-108; Ay, *Mutezilecilikten Arta Kalan Mutezile*, s. 147.

[46] Fuad Seyyid, *Tarihu'l-Mezahib*, s. 79.

Bu arada, Yemen Sünniliği esas olarak Şafiilik ve Eşarilik olarak öne çıkmasına karşın, 1980'lerden itibaren Suudi Arabistan'ın desteğiyle bölgede Vahhabiliğin yayılmaya başladığı görülmektedir. Vahhabiliğin ciddi bir toplumsal desteği bulunmadığı gibi Yemen politik tarihinde de önemli bir yeri bulunmamaktadır.[47] Dolayısıyla Zeydi-Vehhabi ilişkilerini teolojik ve tarihsel bir zeminde değil de günümüzün siyasi olayları ve son dönem uluslararası ilişkiler bağlamında değerlendirmek daha sağlıklı olacaktır.

Zeydilik ise İslam tarihinin erken dönemlerinde kendine özgü yorumları ve insicamlı öğretisiyle ortaya çıkan siyasi-itikadi nitelikli bir fırkadır. Özellikle imamet konusundaki görüşleriyle diğer Şii mezheplerden ayrılan Zeydilik, başta Yemen olmak üzere bazı İslam ülkelerinde varlığını günümüze kadar sürdürebilmiştir. Zeydiliğin, sonraki dönemlerde diğer mezheplerle özellikle Ehl-i Sünnet'le ilişkilerinin şekillenmesinde yönlendirici bir faktör olacak olan siyasi ve itikadi görüşlerinin temelinde, mezhebin kurucusu olarak kabul edilen ve 122/740 yılında Emevilere karşı giriştiği isyanda hayatını kaybeden Zeyd b. Ali'nin fikir ve davranışları yer almaktadır. Onun ilk halifeler hakkında konuşurken söylediği "Onlar bizden hakkımız olan hilafeti aldılar ancak Kuran ve Sünnetle hükmedip insanlar arasında adaletli oldukça bu davranışları onları küfre götürmez" şeklindeki sözleri bu konuda esas oluşturmaktadır. Başta Kasım b. İbrahim er-Ressi ve el-Hadi ile'l-Hak Yahya b. Hüseyin olmak üzere Zeydi kelamcılar, Zeyd b. Ali'nin tutum ve davranışlarını temel alarak Zeydi mezhep esaslarını şekillendirmişlerdir. Tarih boyunca imamet konusundaki yorum farklılıkları da Zeydilerin gerek birbirleri ile gerekse diğer İslami gruplarla ilişkilerinde belirleyici olmuştur.

Zeydiliğin ortaya çıkması aşamasında iki husus dikkat çekmektedir; birincisi, Zeyd b. Ali'nin Ebu Bekir ve Ömer hakkındaki görüşüdür,[48] ki bu en faziletli olan dururken daha az faziletli olan kişi-

---

[47] Yaman, "Yemen İç Savaşı", http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2011126 02.10.2013.

[48] Taberi, *Tarih*, 5/498; Bağdadi, *el-Fark beyne'l-Fırak*, s. 29.

nin imam olarak kabul edilmesine imkân tanıyan efdal ve mefdul imam anlayışının gelişmesine zemin hazırlamıştır.[49] Diğeri ise, imam olacak kişide aranacak şartların neler olması gerektiği hususudur.[50] Bu da Zeydiler ile İmamiyye başta olmak üzere diğer Şiiler arasındaki farkı oluşturmaktadır. Bir başka dikkate değer husus ise; Zeydilerin devletleşme süreci ile birlikte mezhep esaslarındaki değişikliktir. Yemen'de Yahya b. Hüseyin'in Zeydi devletini kurması ile birlikte İmamet esası ancak Zeydiyye'nin mezhep esasları arasındaki gerçek yerini almıştır.[51] Bu da bizzat iktidar olmanın Zeydilik üzerindeki etkileri arasında sayılabilir.[52] Zeydilerin Yahya b. Hüseyin'le birlikte geliştirdikleri imamet anlayışı, sonraki yüzyıllar boyunca Zeydilerin diğer devletlerle olan ilişkilerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Nitekim Zeydi topluluklar kendi imamlarını dışarıda bırakan herhangi bir otoriteye boyun eğmeme eğiliminde olmuşlardır. Kendileriyle yapılan söyleşilerde, bu gün bile demokrasiye karşı olmadıklarının altını çizen Zeydiler, seçim olsa bile kendi adaylarının her zaman Zeydi birisi olacağını ve kendilerinin de onu destekleyeceğini söylemektedirler.

Zeydi hareketin Yemen'e sıçramasından önce Zeydiyye'nin teşekkül süreci esnasındaki birtakım olaylar, sonraki dönemlerde Zeydi-Sünni ilişkileri açısından bazı ipuçları içermektedir. Zeydi hareketin Yemen'e sıçramasından önce Zeydilik adına birtakım isyanlar söz konusudur: 122/740 yılında Emevilere karşı Zeyd b. Ali'nin isyanı; 145/762 yılında Abbasilere karşı Muhammed b. Abdillah ve kardeşi İbrahim b. Abdillah'ın isyanı; 169/785 yılında Hüseyin b. Ali'nin

---

[49] Gökalp, *Zeydilik ve Yemen'de Yayılışı*, s. 53.

[50] Emir Hüseyin, *Yenabiu'n-Nasiha*, s. 323; *el-Ikdus's-Semin*, s. 44-52; İmam Mansur Billah Kasım b. Muhammed b. Ali, *Kitabu'l-Esas li Akaidi'l-Ekyas*, Sa'da 2000; s. 154-154.

[51] El-Hadi İle'l-Hak Yahya b. Hüseyin, bir kimsenin Hz. Muhammed'in nübüvvetine inanmasının ardından Ali b. Ebi Talib'in imam olduğunu yakin bir bilgiyle bilmesi ve buna inanması gerektiğinin zorunlu olduğunu aksi takdirde bu kişinin Allah'ın azabından kurtulamayacağını ve onun iman sahibi olamayacağını iddia etmektedir. Bkz. El-Hadi İle'l-Hak, *Kitabu'l-Ahkâm*, s. 11; *Kitabu'l-Müntehab*, s. 20.

[52] Gökalp, *Zeydilik ve Yemen'de Yayılışı*, s. 107.

isyanı; 199/815 yılında Muhammed b. İbrahim'in isyanı ve 219/834 yılında Horasan'da Muhammed b. Kasım'ın isyanı bunlara örnek olarak verilebilir.[53] Bu isyanlara davet esnasında insanlardan genellikle; Allah'ın kitabı, peygamberin sünneti, zulmedenlere karşı cihad, mazlumların haklarını geri almak, zulmü ortadan kaldırmak ve Ehl-i Beyt'e yardım etmek üzere biat alınmakta ve imametin Ali oğullarının hakkı olduğunun altı çizilmektedir.[54] Kaynaklarda isyanlara katılanların listesine bakıldığında ise sadece Ali oğullarının değil farklı kesimlerden insanların da yer aldığı görülmektedir. Neticede Zeydiyye'nin teşekkül döneminde olsun veya devletleşme sürecinde olsun Kufe, Hicaz, Irak ve Horasan taraflarında Emevi ve Abbasi iktidarından hoşnut olmayan kitlelerin Ali Oğulları etrafında toplandıkları görülmektedir. Nitekim Zeyd b. Ali isyanı başta olmak üzere Emevi ve Abbasilere yönelik gerçekleştirilen ve Zeyd'in taraftarlarının öncülüğünü yaptığı isyanların tamamında sadece Zeydi unsurlar değil iktidardan memnun olmayan diğer unsurların da yer aldığı görülmektedir. İlk Zeydilerle ilk Mutezililer ve Ehl-i Sünnet'in öncüleri olarak kabul edilen bazı kimseler arasında dostane ilişkiler kurulduğu görülmektedir.[55]

Tarih boyunca Zeydi-Sünni ilişkileri aslında siyasi anlamda bir iktidar mücadelesi şeklinde geçmiştir. Başka bir ifadeyle tarih boyunca Zeydi-Sünni ilişkileri konjoktüreldir. Tarihin hiç bir döneminde mezhebi anlamda Yemen Zeydiyyesi'nin Şii bir karaktere büründüğü görülmemiştir. Nazari anlamda sağlam Şii bağlara sahip olmasına rağmen birlikte yaşadıkları Sünnilerle uyumlu halde bu-

---

[53] Söz konusu isyanlar ve Zeydilik açısından önemi hususunda bkz. Gökalp, *Zeydilik ve Yemen'de Yayılışı*, s. 32-65.

[54] Gökalp, *age*, s. 54.

[55] Zeyd b. Ali'nin isyanına Ebu Hanife'nin yüklü bir miktar maddi destek sağlaması (bkz. İbnu'l-İmad, *Şezeratu'z-Zeheb*, 1/159; Abdullah b. Hamza, *Kitabu'ş-Şafi*, 1/188) , yine Ebu Hanife gibi Malik b. Enes'in de hicri 145 yılında Abbasilere karşı isyan eden Muhammed en-Nefsü'z-Zekiyye'nin isyanını desteklemesi (bkz. Muhammed Ebu Zehra, *Ebu Hanife*, çev. Osman Keskioğlu, Ankara 1997, 44, 57) veya Zeyd b. Ali ile Vasıl b. Ata'nın ilişkisi örnek olarak gösterilebilir. Bkz. Mehmet Ümit, *Zeydiyye-Mutezile Etkileşimi; Zeyd b. Ali'den Kasım er-Ressi'nin Ölümüne Kadar*, İstanbul 2010, ss. 81-103.

lunma yönünde bir irade sergilemişlerdir.[56] İktidarın kendi hakları olduğuna inanan Zeydiler önceleri iktidar mücadelelerini daha merkezi bölgelerde sürdürmüşlerdir. Emevilere ve daha sonra Abbasilere karşı sürdürdükleri iktidar mücadelesinde istedikleri başarıyı elde edemeyen Zeydilerin mücadelelerini merkezden uzak bölgelere kaydırdıkları görülmektedir. Bu çerçevede Zeydilerin ilk önce Taberistan ve arkasından da Yemen'i kendilerine mücadele alanı olarak seçtikleri görülmektedir[57]. Uzun yıllar peşinde koştukları iktidarı ancak bu bölgelerde elde edebilmişlerdir. Zeydilerin bu iktidar mücadelesi doğal olarak bir Zeydi-Sünni çekişmesine de dönüşmüştür.

Zeydi hareketin Yemen'e sıçramasının sebepleri arasında; merkezi otoritenin zayıflaması ile birlikte merkezden uzak bölgelerde faaliyet alanının genişlemesi; Söz konusu bölgelerde Ali oğullarına karşı duyulan sempati; Ali Oğullarının karizması ve toplumsal desteğin bulunması; özellikle Taberistan gibi daha korunaklı bölgeler olması; içinden çıkamadıkları sorunları çözmesi için bölge halkından gelen davetler vs. sayılabilir.[58] Zeydilerin farklı bölgelere gitmesini sadece mezhebi kaygılarla izah etmek yeterli gözükmemektedir. Birtakım sosyal, siyasi, ekonomik sebepler Zeydilerin merkezden uzaklaşması ve gittikleri bölgelerdeki yerel halkla ilişki kurmasında etkili olmuştur. Zeydiyye'nin tarihi ve Zeydiliğin diğer mezheplerle ilişkisinin tespiti açısından Yemen Zeydi devletinin kurulması önemli kırılma noktalarından birisidir. Zeydilerin bölgedeki faaliyetleri 284/899 yılında Yahya b. Hüseyin'in, bölge halkının daveti üzerine ikince kez Yemen'in Sa'da şehrine gitmesiyle başlamıştır. 298/911 yılında ölen Yahya b. Hüseyin kısa zamanda Sa'da merkezli kuzey Yemen'i kontrol altına almış ve bugüne kadar devam

---

[56] Mehmet Ali Büyükkara, "Sosyal, Siyasi ve Dini Yönleriyle Yemen Husi Hareketi", *Divan, Disiplinler Arası Çalışma Dergisi*, cilt 16, sayı 30 (2011/1), ss. 115-152, 150.

[57] Zeydilerin Taberistan ve Yemen'deki faaliyetleri hakkında bkz. Yusuf Gökalp, *Zeydilik ve Taberistan'da Yayılışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Ankara 1999; Yusuf Gökalp, *Zeydilik ve Yemen'de Yayılışı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara 2006; Hasan Yaşaroğlu, *Taberistan Zeydileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, MÜSBE, İstanbul 1998.

[58] Zeydi hareketin Yemen'e sıçramasının sebepleri hakkında Bkz. Gökalp, *Zeydilik ve Yemen'de Yayılışı*, 119-124.

edecek olan Zeydi hâkimiyetinin temellerini atmıştır. Ancak konumuz açısından Yahya b. Hüseyin'in hayatının önemli bir bölümünün Karmatilerle mücadele içinde geçtiğini de belirtmek gerekmektedir.[59]

Yahya b. Hüseyin'den sonra özellikle Kuzey Yemen'de Zeydiler kendi inançları doğrultusunda yaşamaya devam etmişlerdir. Burada Zeydilerin kendilerine has olarak oluşturdukları Daru'l-Hicreler aracılığıyla faaliyetlerini yürüttükleri görülmektedir. Buradaki siyasi hâkimiyet, Zeydiliğin kurumsallaşması ve uzun ömürlü olması açısından ciddi katkı sağlamıştır. El-Mehdi Lidinillah Hüseyin b. Kasım'ın 404/1013 yılındaki ölümünden sonra Zeydilerin bölgedeki siyasi hâkimiyetleri kesintiye uğramakla birlikte mezhep içerisinde fikri canlılık devam etmiştir.[60] Politik-Karizmatik liderci zihniyete sahip bir mezhep olan Zeydiler,[61] dönemin imamlarının becerilerine bağlı olarak Yemen'deki hâkimiyetlerini, zaman zaman kesintiye uğrasa da günümüze kadar sürdürmüşlerdir. Bu çerçevede 532/1138'den 614/1217 yılına kadar ikinci kez idareyi ellerine alan Zeydiler,[62] bu tarihten itibaren birkaç kez daha idareyi ellerine geçirmişlerdir. Öte yandan yukarda ifade ettiğimiz üzere 3/9. yüzyılın ortalarına kadar Abbasi halifeleri tarafından atanan valilerin yönetiminde kalan Yemen'de farklı mezhepleri benimseyen küçük çapta yerel hanedanlıkların yanı sıra çok sayıda büyük devletin doğrudan veya dolaylı olarak hüküm sürdüğü görülmektedir. Ancak yönetimlerin şekli ve adı değişse bile Yemen'de iktidarın umumiyetle Şii ve Sünni kesimler arasında el değiştirerek devam ettiği görülmektedir.

Bölgenin idari merkezlerden uzak olması, valilerin kötü yönetimi ve bitmek bilmeyen kabile rekabeti gibi nedenlerin Yemen'de sürekli bir iktidar sorununa yol açtığını ifade edebiliriz. Durumdan istifade etmek isteyen yerel kabileler ve bölgeye sığınan mezhebi unsurlar,

---

59 Gökalp, *age*, 124-137.

60 Gökalp, *age*, 138-150.

61 Yusuf Gökalp, "Politik-Karizmatik Liderci Anlayışın Tezahürü Olarak Zeydilik", *Dini Araştırmalar*, cilt 10, sayı 30 (Ocak-Nisan 2008), ss. 267-278.

62 Yemen'de ikinci Zeydi hakimiyeti hakkında geniş bilgi için bkz. Yahya b. Hüseyin, *Gayetü'l-Emani*, 295 vd.

iktidarı ele geçirmek için fırsat kollar hale gelmişlerdir. Abbasilere bağlı olarak mezhebi anlamda Ehl-i Sünnet'in temsilcisi olarak sayabileceğimiz Ziyadiler, Necahiler ve Ya'furiler gibi yerel yönetimlerin yanı sıra Zeydiler, Karmatiler ve Süleyhilerin tesis ettiği Şiiliğin temsilcisi olarak kabul edebileceğimiz yönetimler söz konusudur.[63] Burada dikkat çeken husus bölgenin bir türlü istikrara kavuşamamasıdır. Hem merkezden gönderilen valiler hem de sonradan bölgeye intikal eden mezhep mensupları, kurdukları yerel yönetimlerle bir türlü başarı sağlayamamışlardır. Nitekim Zeydiler adına Yahya b. Hüseyin'in bölgeye gidişi de, sürekli çatışma halinde bulunan yerel kabilelerin barışı temin etmesi amacıyla yaptıkları davet üzerine olmuştur.[64]

Burada kısaca Yemen'in merkezi bölgelerde varlığı tehdit altında olan mezheplerin sığınağı haline geldiğini ve bölgeye sığınan bütün mezhebi unsurların yerel kabilelerin de desteğini alarak kendi hâkimiyetlerini tesis etme gayretinde olduklarını söyleyebiliriz. Bu durum doğal olarak Yemen'de sürekli iktidar mücadelelerinin yaşanmasına yol açmıştır. Bu iktidar mücadelelerinin bir ayağını da mezhep farklılaşmasının oluşturduğunu söyleyebiliriz. Sünniliği benimseyen merkezi konumdaki devletlerin siyasi hâkimiyetlerine karşılık umumiyetle Şii gelenekten gelen muhalif güçlerin direnişi şeklinde cereyan eden Yemen'deki iktidar mücadelelerinde zaman zaman aynı düşünce içerisinde yer alan unsurların birbirleriyle çatışma halinde oldukları da görülmektedir.[65] Özellikle Zeydiler ile

---

[63] İsamuddin Abdurrauf El-Figi, *el-Yemen fi Zılli'l-İslam*, San'a 1981, s. 85-86.

[64] Ebu Talib Yahya b. Hüseyin El-Haruni, *el-İfade Fi Tarihi Eimmeti'z-Zeydiyye*, thk. Muhammed Yahya Salim İzzan, San'a 1996, s. 135-136; ayrıca konuyla ilgili bir değerlendirme için bkz. Gökalp, *Zeydilik ve Yemen'de Yayılışı*, s. 120-124.

[65] H. 5. ve 6. yüzyıllarda Mutarriyye ve Muhteria olarak bilinen Zeydi fırkalar arasındaki çatışmalar ile (bkz. Muhalli, *Hadaiku'l-Verdiyye*, 2/118-119) 6. ve 7. yüzyıllarda itikatta Hanbeli olan Şafiler ile Eşariliği kabul eden Şafiler arasındaki çatışmalar (bkz. İbn Semure, *Tabakatu Fukahai'l-Yemen*, s. 179-181) örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca bkz. Gökalp, "Bölgesel Sorunların Çözümünde Mezhep Faktörünün Yeri ve Önemi", *II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*, Kahramanmaraş 1-2 Ekim 2012, 177.

Karmati/İsmaililer arasındaki şiddetli çatışmalar örnek olarak gösterilebilir.[66]

Siyaset bilimcilere göre Yemen siyasal hayatında önemli bir rol oynayan Zeydi imamlar, esas güçlerini, toplumun yaklaşık yarısını oluşturan Zeydi mezhebinden alırken[67], nüfusun geri kalan kısmı Sünniler ve küçük bir azınlık olarak da Şii İsmaililer, Hıristiyanlar, Yahudiler ve Hindulardan oluşmaktadır. Yemen nüfusunun yaklaşık %45'ini Zeydi Şiiler oluştururken, %55'ini de Sünni Şafii mezhebinden kişiler oluşturmaktadır.[68] Tarih boyunca ve günümüzde birçok şehirde iç içe yaşayan Zeydi ve Sünniler arasında mezhep savaşı olarak nitelendirilebilecek çatışmaların yaşandığını söyleyebilmek pek mümkün değildir. Son dönemlerde meydana gelen çatışmalarda da dikkat çeken farklılık, Selefi grupların Yemen'de faaliyet göstermesi ve olayların da bu faaliyetler neticesinde alevlenmiş

---

[66] Muhammed b. İsmail'in mehdi olarak yeniden ortaya çıkmasını bekleyen İsmaililer, 268/882 yılından itibaren Karmatiler adı altında Yemen'de faaliyet göstermeye başlamışlardır. İki ünlü Karmati daisinden biri olan İbn Havşeb, Mesver dağı civarını, diğer dai Ali b. Fadl ise önce Cened ve ardından da Müzeyhera'yı merkez edinerek buraları İsmaili hareketin merkezi haline dönüştürmüşlerdir. Kaynaklar Yahya b. Hüseyin zamanında Zeydiler ile Karmatiler arasında toplam yetmiş üç savaşın vuku bulduğunu belirtmektedirler. Karmatilerin San'a'yı ele geçirdiklerinde öldürme, esir alma ve yağmayı serbest bıraktıkları, her türlü kötülüğü işledikleri ve bundan dolayı halkın büyük bir korku içerisine düştüğü ifade edilmektedir. Neticede halk kendilerini kurtarmak için Zeydi lider Yahya b. Hüseyin'e müracaat etmiş ve Yahya'da kabul ederek Karmatiler ile mücadeleye başlamıştır. Yahya b. Hüseyin, 294/906 yılında Necran'a giden Karmatileri burada da bularak çoğunluğunu öldürmüştür. Bkz. Nevbahti, *Fıraku'ş-Şia*, 64; Ali b. Hasan el-Hazreci, *el-Ascedü'l-Mesbuk fi Men Veliyye'l-Yemeni'l-Muluk*, thk. Süheyl Zekkar (*Ahbaru'l-Karamita* içerisinde), Şam 1986, s. 413-414; ez-Zebidi, *Gurretu'l-Uyun*, s. 131; Neşvanu'l-Himyeri, *el-Huru'l-Iyn*, s. 198; ayrıca bkz. Gökalp, *Zeydilik ve Yemen'de Yayılışı*, s. 134-137.

[67] Zeydi imamların otoritesinin altında yatan esas sebep, Zeydiyye'nin imamet nazariyesidir. Bütün Şii fırkalarda olduğu gibi Zeydilere göre de İmamet prensibi mezhep esasları arasında yer almakta ve imamete inanmak bir zorunluluk arz etmektedir. Bkz. Gökalp, "Zeydiyye Mezhebinin Görüşleri, Kültürel Mirası ve İslam Düşüncesine Katkıları", *ÇÜİFD.*, c. 7 sayı 2 (2007), ss. 95-111, 101.

[68] http://tr.wikipedia.org/wiki/Yemen_Arap_Cumhuriyeti; Yaman, "Yemen İç Savaşı", http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2011126 02.10.2013.

olmasıdır. Zeydilerle Şafiler arasında sorun olmamakla birlikte Selefi gruplar ve Zeydiler birbirlerini açıkça suçlamakta ve tekfir etmektedirler.[69]

Diğer Şii gruplarla kıyasladığımız zaman Şii-Sünni ilişkileri[70] çerçevesinde Zeydi-Sünni ilişkilerinin çok problemli bir alan olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Ancak İslam dünyasında son yıllarda vuku bulan siyasi olaylar Şii bir grup olarak Zeydileri ve coğrafya olarak Yemen'i Şii-Sünni ilişkilerin aktif bir parçası olmaya zorlamaktadır. Husi hareketi olarak bilinen grubun faaliyetleri de buna örnek olarak gösterilebilir.[71] Olayların bu noktaya gelmesinin sebepleri arasında elbette ki tarihi arka planın bir etkisi söz konusudur Ancak, Zeydilerin büyük oranda varlığını sürdürdükleri Kuzey Yemen'in Şii Hilali olarak da tasvir edilen coğrafyanın bir ucunda yer alması, kabilecilik, kuzey güney farklılaşması, bireysel silahlanma, mezhep farklılıkları, günümüzde petrol nakil hatlarının geçiş noktalarından biri olması, bölgenin yoğun bir selefi propagandaya maruz kalması, bölgenin son yıllarda sergilenen Batı ve özellikle de Amerikan karşıtı hareketlere sahne olması gibi sebepler sayılabilir. İslam dünyasında Şii uyanışıyla ilgili tartışmalarda bu konular ayrıca detaylı bir şekilde gündeme gelmektedir.[72]

Sonuç itibariyle Zeydi-Sünni ilişkilerinde belirleyici olan faktör teolojik/itikadi olmaktan ziyade siyasidir. Nitekim Osmanlı padişahlarının fermanları ile Zeydi imamların yazdıkları mektuplarda her iki kesimin de hilafet konusunun altını çizdiği ve halifeliğin kendilerine ait olduğunun vurgulandığı belirtilmektedir.[73] Siyasi gerilimle-

---

69 Büyükkara, "Sosyal, Siyasi ve Dini Yönleriyle Yemen Husi Hareketi", s. 136-144.

70 Şiî-Sünnî ilişkilerinin tarihi seyri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cemil Hakyemez, *Osmanlı-İran İlişkileri Çerçevesinde Şiî-Sünnî İttifak Arayışları*, Çorum 2009.

71 Bzk. Büyükkara, "Sosyal, Siyasi ve Dini Yönleriyle Yemen Husi Hareketi", 138 vd.

72 Vali Nasr, *The Shia Revival*, New York 2006, 240 vd.

73 İhsan Süreyya Sırma, http://www.dunyabulteni.net/?aType=haberYazdir&ArticleID=164059&tip. 05.10.2013.

rin olmadığı dönemlerde Zeydiler ile Sünniler birbirlerine karşı her zaman olumlayıcı bir tavır sergilemişlerdir. Zeydi ve Sünni ulemanın birbirlerine karşı bir nefret ve şiddet söylemi geliştirmek yerine nispeten birbirlerinin pozisyonlarını tanımlayıcı bir dil kullandıkları ve öteleyici/dışlayıcı söylemden uzak durdukları anlaşılmaktadır. Mesela İmamiyye ve İsmailiyye örneğinde olduğu gibi, diğer Şii gruplarla Sünnilik arasında bir "tekfir" dili kullanılmamaktadır. Bu yüzden özellikle Sünni yazarlar tarafından ve hatta batılı araştırmacılar tarafından Zeydilik, Şii mezhepler arasında "en ılımlı"sı olarak başka bir ifadeyle Ehl-i Sünnet'e en yakın mezhep olarak değerlendirilmektedir. Ehl-i Sünnet'in Zeydilik algısı diğer Şii fırkalara nazaran "ehven-i şer" olarak da ifade edilebilir.[74]

Yemen'de ortaya çıkan Zeydi fırkalar arasında çok ciddi ihtilafların yaşandığı hicri 5. ve 6. yüzyıllarda bile insan fiilleri, va'd-vaid, şefaat, büyük günah, yaratma, rızık ve imamet konuları etrafında cereyan eden tartışmalarda Mecusiler, Seneviyye, Tabiatçı filozoflar, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Putperestlerin yanı sıra İsmaili Bâtıniler, Müşebbihe, Cebriyye, Hariciler, İmamiyye ve Haşviyye'ye yönelik çok ağır eleştiriler yapılırken ve sapkınlıkla suçlanırken sadece insan fiilleri konusunda Eşarilere ve va'd ve vaid konusunda Mürcie'ye yönelik bazı eleştirilerin gelmesi dikkat çekicidir. Zeydilerle Sünniler arasında geçmişte bazen yüz yüze fikri düzeyde tartışmaların yaşandığı da görülmektedir. 554/1159 yılında İbb kentinde Zeydilerin kadısı Cafer b. Abdisselam el-Mutezili ile *el-Beyan* isimli eserin yazarı ve Eşariliğe karşı çıkarak Hanbelî-Şafii çizgide kalan el-İmrani'nin öğrencisi Ali b. Abdillah b. Yahya el-Yermi arasındaki tartışma dikkat çekicidir. Bu tartışmada el-Yermi'nin kadı Caferi sefihlikle suçlayarak ona ağır sözler söylemesi üzerine Kadı Cafer "ed-Damiga li'l-Hanabila" olarak da bilinen "ed-Damig li'l-Batıl min Mezahibi'l-Hanabil" isimli bir risale yazmıştır.[75] El-İmrani ise buna karşılık hem Eşarilere hem de Zeydi-Mutezililere cevap olarak "el-

---

[74] Nitekim İbn Semure, fitne hareketleri olarak kabul ettiği Karmatilerle Zeydileri kıyaslarken Zeydilerin ehven olarak tanımlamaktadır. İbn Semure, *Tabakatu Fukahai'l-Yemen*, s. 79.

[75] Abdüsselam b. Abbas el-Vecih, *Alamü'l-Müellifin ez-Zeydiyye*, Amman 1999, s. 280.

İntisar fi'r-Reddi ale'l-Kaderiyyeti'l-Eşrar" isimli eser kaleme almıştır. Şafi fakihlerin bu kitaba çok değer vermesine ve hemen kopyalarını çıkarmasına rağmen Eşari mezhebi Yemen'de yayılmıştır.[76]

Günümüzde Yemen'de Zeydilerle Şafilerin beraberce namaz kıldıkları ve hatta hutbelerde zaman zaman bahsi geçtiği durumlarda ilk halifelerden Ebu Bekir ve Ömer hakkında sitayişle bahsedildiği vurgulanmaktadır. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı Şii fırkalar içerisinde Caferilikle birlikte Ehl-i Sünnet'e en yakın iki fırkadan biri ve hatta en yakını olarak Zeydilik kabul edilmektedir.[77] Sünnilerin Zeydilere bu derece olumlu yaklaşmalarının başlıca sebepleri arasında Zeydilerin diğer Şii fırkaların aksine ilk dört halife konusundaki, dolayısıyla imamet konusundaki görüşleridir. Ayrıca Zeydi hukukunun büyük oranda Hanefi hukuku ile benzerlik arz etmesi de önemli bir etkendir. Yine Zeydilerin akılcı bir çizgiyi takip etmeleri ve Hariciler gibi insan fıtratını zorlayan, katı, tahammülsüz bir anlayıştan uzak durmaları ve toplumsal gerginliklere sebebiyet vermemeleri de önemli bir faktör olarak zikredilebilir.

Önümüzdeki yıllarda Yemen'in geleceğinde Kuzey Yemen'de varlığını sürdüren Zeydilerin ve Zeydiler arasından çıkarak kısmen farklı bir söylem geliştiren Husi hareketinin ve el-Kaide gibi Selefi grupların etkisinin giderek artacağını ve daha çok kendilerinden bahsettireceklerini söyleyebiliriz. Son yıllarda Husilerin mensubu olmaları hasebiyle Zeydiyye tekrar gündeme gelmiş Suudi Arabistan, İran ve Hizbullah'ın da olaylarla doğrudan ilişkili olmasıyla Yemen'de Zeydi-Sünni ilişkileri konusu uluslararası bir boyuta taşınmıştır. Suudi yönetimi önce Irak ve arkasından Yemen'de artan İran nüfuzundan rahatsız olmaktadır. Genel eğilim, Yemen sorununu bir Şii-Sünni çatışması olarak değerlendirmek şeklindedir. Ayrıca Kuzey-Güney gerilimi ve terör örgütlerinin Yemen'i üs olarak

---

[76] İbn Semure, *Tabakatu Fukahai'l-Yemen*, s. 179-180; Fuad Seyyid, *Tarihu'l-Mezahib*, s. 75.

[77] Yemen'e yaptığı ziyaret esnasındaki gözlemlerini paylaşarak yukarıdaki bilgileri veren Sırma, ezan okunurken "hayye ale hayri'l amel" ibaresini duyuncaya kadar Sünnilikten farklı bir mezhebin camisine geldiğini fark etmediğini ifade etmektedir. Bkz. http://www.dunyabulteni.net/?aType=haberYazdir. 05.10.2013.

kullanma gayretleri durumu daha karmaşık hale getirmektedir. 1500 km uzunluğundaki Yemen-Suudi Arabistan sınırında Zeydi gruplar ile Selefi gruplar arasında silahlı çatışmalar vuku bulmaktadır. Ancak sorunun sadece bir Şii-Sünni çatışması olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir.[78]

Kaynakça

Atay, Hüseyin, *Ehl-i-Sünnet ve Şia*, Ankara 1983.

Aydıntepe, Mustafa- Artokça, İzzettin, "Yemen", http://www.tasam.org/Files/PDF/yemenrapor.pdf, Stratejik Rapor No: 55.

Ayhan, Veysel "Yemen'deki İktidar Mücadelesi, Bölgesel Etkileri ve Türkiye İle İlişkiler", http://www.impr.org.tr/wp-content/uploads/2012/07/Yemen-Raporu-no_1.pdf.

Bozan, Metin, *İmamiyye'nin İmamet Nazariyesinin Teşekkül Süreci*, İstanbul 2009.

Büyükkara, Mehmet Ali, "İslam Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları", (Yayınlanmamış Tebliğ Metni), *Ortadoğu'nun Geleceği Açısından Şii-Sünni İlişkileri Sempozyumu*, Çorum 2013.

Büyükkara, Mehmet Ali, "Sosyal, Siyasi ve Dini Yönleriyle Yemen Husi Hareketi", *Divan, Disiplinler Arası Çalışma Dergisi*, cilt 16, sayı 30, 2011/1.

el-Ca'di, Ömer b. Ali b. Semure, *Tabakatu Fukahai'l-Yemen*, thk. Fuad Seyyid, Kahire 1957.

Demircan, Adnan, *Haricilerin Siyasi Faaliyetleri*, İstanbul 1996.

Esen, Muammer, *Ehl-i Sünnet*, Ankara 2009.

Eşârî, Ebû Hasan Ali b. İsmail, (324/936), *Makâlâtu'l-İslamiyyin ve İhtilafu'l-Musallin*, thk. Helmutt Ritter, Wiesbaden 1980.

Fayda, Mustafa, *İslamiyet'in Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara 1982.

el-Figi, İsamuddin Abdurrauf, *el-Yemen fi Zılli'l-İslam*, San'a 1981.

---

[78] Konuyla ilgili geniş bir değerlendirme için bkz. Büyükkara, "Sosyal, Siyasi ve Dini Yönleriyle Yemen Husi Hareketi", s. 148-151.

Gochenour, David Thomas, *The Penetration Of Zaydi Islam Into Early Medieval Yemen*, Cambridge /Massachusetts 1984.

Gökalp, Yusuf, "Bölgesel Sorunların Çözümünde Mezhep Faktörünün Yeri ve Önemi", *II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*, Kahramanmaraş 1-2 Ekim 2012.

Gökalp, Yusuf, "Politik-Karizmatik Liderci Anlayışın Tezahürü Olarak Zeydilik", *Dini Araştırmalar*, cilt 10, sayı 30, Ocak-Nisan 2008.

Gökalp, Yusuf, "Zeydiyye Mezhebinin Görüşleri, Kültürel Mirası ve İslam Düşüncesine Katkıları", *ÇÜİFD.*, c. 7 sayı 2, 2007.

Gökalp, Yusuf, *Zeydilik ve Yemen'de Yayılışı*, Basılmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara 2006.

Hakyemez, Cemil, *Osmanlı-İran İlişkileri Çerçevesinde Şiî-Sünnî İttifak Arayışları*, Çorum 2009.

Halife b. Hayyat, *Tarihu Halife b. Hayyat*, çev. Abdulhalık Bakır, Ankara 2001.

el-Hamevi, Yakut, *Mu'cemu'l-Buldan*, thk. Ferid Abdulaziz el-Cündi, Beyrut 1990.

el-Haruni, Ebu Talib Yahya b. Hüseyin, *el-İfade Fi Tarihi Eimmeti'z-Zeydiyye*, thk. Muhammed Yahya Salim İzzan, San'a 1996.

el-Hazreci, Ali b. Hasan, *el-Ascedü'l-Mesbuk fi Men Veliyye'l-Yemeni'l-Muluk*, thk. Süheyl Zekkar (*Ahbaru'l-Karamita* içerisinde), Şam 1986.

el-Hemedani, Yakub, *Sıfatu Cezireti'l-Arab*, thk. Muhammed b. Ali el-Ekva, Riyad 1974.

Hudayri Ahmed, Hasan, *Kıyamu'd-Devle Zeydiyye fi'l-Yemen*, Kahire 1996.

Hüseyin, Emir, *Yenabiu'n-Nasiha.*

Hüseyin, Emir, *el-Ikdus's-Semin.*

el-Istahri, Ebu İshak İbrahim b. Muhammed, *el-Mesalik ve'l-Memalik*, thk. Cabir Abdulalm, Kahire 1961.

İbnu'l-İmad, *Şezeratu'z-Zeheb*, 1.

İmam Mansur Billah Kasım b. Muhammed b. Ali, *Kitabu'l-Esas li Akaidi'l-Ekyas*, Sa'da 2000.

Kalaycı, Mehmet, *Tarihsel Süreçte Eşarilik-Maturidilik İlişkisi*, Ankara 2013.

Kuleyni, Ebu Cafer Muhammed b. Yakub, *el-Usul mine'l-Kafi*, Tahran 1388.

Kutlu, Sönmez, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, Ankara 2002.

el-Makdisi, Şemseddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr eş-Şami, *Ahsenü't-Tekasim fi Ma'rifeti'l-Ekalim*, Tıpkı Basım, nşr. M.J. De Goeje, Leyden 1906.

el-Muhalli, Humeyd, *Hadaiku'l-Verdiyye*, 2,

Muhammed Ebu Zehra, *Ebu Hanife*, çev. Osman Keskioğlu, Ankara 1997.

el-Musevi, Es-Seyyid Abdurresul, *eş-Şia fi't-Tarih*, Kahire 2002.

Nasr, Vali, *The Shia Revival*, New York 2006.

Onat, Hasan, "Şii İmamet Nazariyesi; Kuleyni, Kummi ve Tusi'nin Görüşleri Çerçevesinde", *AÜİFD.*, c. XXXII, 1992.

Onat, Hasan, "Şiiliği Doğuşu, İlk Şii Fikirler ve İlk Şii Hareketler", *İslam Mezhepleri Tarihi*, ed. Hasan Onat-Sönmez Kutlu, Ankara 2012.

Onat, Hasan, "Mezheplerin Stratejik Boyutu ve Mezhep Çatışması", http://www.hasanonat.net/index.php?option=com_content&view=article&id=177:mezheplerin-stratejik-boyutu-ve-mezhep-catmas&catid=36:makale&Itemid=54. 05.10.2013.

Özler, Mevlüt, *Ehl-i Sünnet Ehl-i Bidat*, Ankara 2010.

er-Razi, Ahmed b. Abdillah b. Muhammed, *Tarihu Medineti's-Sana*, Beyrut 1989.

Seyyid, Eymen Fuad, *Tarihu Mezahibi'd-Diniyye fi Biladi'l-Yemen*, Kahire 1988.

Sırma, İhsan Süreyya, http://www.dunyabulteni.net/?aType=haberYazdir&ArticleID=164059&tip. 05.10.2013.Taberi, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Müluk*, Beyrut 1989.

Tan, Muzaffer, "İsmaililik", *İslam Mezhepleri Tarihi*, ed. Hasan Onat-Sönmez Kutlu, Ankara 2012.

Ümit, Mehmet, *Zeydiyye-Mutezile Etkileşimi; Zeyd b. Ali'den Kasım er-Ressi'nin Ölümüne Kadar*, İstanbul 2010.

Üzüm, İlyas, "Sünni-Şii Yakınlaşması: Darü't-Takrib Tecrübesi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, sayı 2 (1988) ss. 171-185.

el-Vecih, Abdüsselam b. Abbas, *Alamü'l-Müellifin ez-Zeydiyye*, Amman 1999.

Watt, W. Montgomery, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. E. Ruhi Fığlalı, Ankara 1981.

Yahya b. Hüseyin b. el-Kasım b. Muhammed b. Ali, *Gayetü'l-Emani fi Ahbari'l-Katri'l-Yemani*, thk. Said Abdulfettah Aşur, Kahire 1968.

Yaman, Ahmet, "Yemen İç Savaşı; İktidar Mücadelesi, Bölgesel Etkinlikler ve Türkiye ile İlişkiler", http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/20111 26_orsamreportt_10_treng.pdf 02.10.2013.

Yaşaroğlu, Hasan, *Taberistan Zeydileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, MÜSBE, İstanbul 1998.

Yavuz, Hulusi, *Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti*, İstanbul 1984.

el-Yemeni, Kadı Abdullah b. Abdilkerim el-Curafi, *el-Muktetaf min Tarihi'l-Yemen*, Beyrut 1987.

Ez-Zebidi, Ebu'z-Ziya Abdurrahman b. Ali ed-Debi, *Kitabu Gurretu'l-Uyun bi Ahbari'l-Yemeni'l-Meymun*, thk. Muhammed b. Ali el-Ekva, San'a 1976.

Web Adresleri

http://tr.wikipedia.org/wiki/Yemen; http://www.islamulkeleri.com/ulkeler/yemen/default.asp?id=9. 03.10.2013; http://www.arapulkeleri.com/2011/03/yemen-sii-nufusu-yemende-ne-kadar-sii.html. 03.10.2013;

http://tr.wikipedia.org/wiki/Yemen_Arap_Cumhuriyeti; Yaman, "Yemen İç Savaşı", http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/20111 26 02.10.2013.

http://www.dunyabulteni.net/?aType=haberYazdir. 05.10.2013.